

Шестакова С.О.

Кузьменко Н.М.

Сумський національний аграрний університет

**ДО ПИТАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
СУЧАСНОГО СТУДЕНТА (НЕФОРМАЛЬНИЙ ДИСКУРС)**

Shestakova S.O.

Kuzmenko N.M.

Sumy National Agrarian University

**TO THE QUESTION OF THE CHARACTERISTIC OF A MODERN
STUDENT'S LINGUISTIC PERSONALITY (INFORMAL DISCOURSE)**

Анотація

У статті розглядаються питання формування мовної особистості студентів під час навчання у закладі вищої освіти, визначаються типові риси мовної особистості студента. Визначається поняття «мовна особистість», виходячи з діяльнісного аспекту. Розглядаються рівні розвитку мовної особистості. Визначено групи лексики, які характеризують мовну особистість сучасного студента в неформальному спілкуванні. Доведено, що тенденції вільного поводження з мовою, притаманні суспільству в цілому, поширені і в мовленні студентів. Стверджується, що лише спільними зусиллями студентів, викладачів гуманітарних та технічних дисциплін можна подолати кризові явища у формуванні мовної особистості студентів.

Abstrakt

The article considers the issues of a student's linguistic personality while studying at a higher education institution, defines the typical features of a student's linguistic personality. The "linguistic personality" concept is defined based on the activity aspect. Vocabulary groups that characterize the linguistic personality of a modern student in informal communication are identified. It is proved that the tendencies of free language use, inherent in society, are also common in the speech of

students. It states that only students and humanities and technical disciplines teachers' efforts can overcome the crisis in the formation of the students' linguistic personality.

Ключові слова: Ключові слова: мовна особистість, гуманітаризація освіти, діяльнісний аспект, критерії розвитку мовної особистості, комунікативні наміри.

Keywords: linguistic personality; humanization of education; activity aspect; criteria of linguistic personality development; communicative intentions.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (ст.21) визначає що заклади освіти, зокрема й вищої, забезпечують обов'язкове вивчення державної мови, що надає можливість здійснювати професійну діяльність в обраній галузі [1]. З огляду на це лінгвістичний аспект підготовки майбутнього спеціаліста будь-якого профілю набуває особливої актуальності.

Студентство є унікальною віковою і соціальною групою, яка функціонує у межах комунікативно-професійного середовища закладу вищої освіти. З одного боку, воно об'єднане спільними соціальними та культурними зв'язками і як частина соціуму здійснює у щоденному житті комунікативні контакти за допомогою притаманної даному соціуму мови, а з іншого – уже починає набувати характерних рис професійної групи. Крім того, у цей період відбувається накопичення соціокультурного досвіду і завершення процесу індивідуалізації особистості, тобто остаточне оформлення у свідомості студентів життєвих пріоритетів, системи цінностей і способів поведінки.

З урахуванням цього саме період навчання в закладі вищої освіти є особливо важливим для формування мовної особистості, оскільки з розвитком інтелектуального потенціалу мовців, з розширення комунікативного простору активізується засвоєння і особливостей мовної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «мовна особистість» було предметом наукової уваги таких дослідників, як В.В. Виноградов, Г.І. Богін, С.В.Єрмоєнко, Ю.М. Караулов, О.В. Красильнікова, Ю.В. Крочук, І. Пасічник, В. Ригованова, О.Селіванова, О.Семенов, І.М.Сушинська та інших. Проте деякі аспекти формування й характеристики мовної особистості сучасного студента вимагають додаткової уваги.

Формулювання цілей дослідження. Метою нашої роботи є дослідження особливостей мовної особистості майбутнього фахівця в ситуаціях неформального спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, автором терміна «мовна особистість» вважають російського академіка В.В.Виноградова, який ще в 30-х роках ХХ ст., говорячи про образ автора художнього твору, під мовною особистістю розумів особистість, яка виявляється в мові і через мову і яку можна характеризувати на підставі вжитих нею мовних засобів [2].

Потім майже півстоліття це поняття було «забутим», проте завдяки дослідженням Г.І. Богіна з 80-х років ХХ століття почало активно вивчатися. Дослідник дає визначення поняття «мовна особистість», виходячи з діяльнісного аспекту, розуміючи під «мовною особистістю» людину як носія мови з погляду її здатності до мовленнєвої діяльності. Мовна особистість, на думку вченого, характеризується не стільки тим, що людина знає про мову, скільки тим, що вона може з мовою робити [3].

Для визначення змісту поняття «мовна особистість» у контексті її формування найбільш доречною видається позиція Ю.М. Караулова, який акцентує увагу на мовленнєвих якостях носія мови та умінні ними користуватися. При цьому, за словами дослідника, становлення мовної особистості відбувається шляхом поступального руху від нульового (лексичного) рівня до вищого (прагматичного) [4].

Нульовий рівень відображає ступінь володіння буденною мовою і є базою для вербального спілкування (формується в молодшій школі). На першому когнітивному рівні відбувається актуалізація та ідентифікація знань і уявлень,

які властиві мовній особистості і формують когнітивний простір мовної свідомості (формується в середній і старшій школі). Цей рівень презентований узагальненими поняттями, дефініціями, афоризмами, прислів'ями, приказками, з яких кожна особистість обирає ті, які відповідають її уявленням. З цього рівня й починається мовна особистість, оскільки вже можливим стає індивідуальний вибір. Вищий рівень (прагматичний) характеризується володінням законами спілкування в різних комунікативних ситуаціях, містить характеристику мотивів і цілей, які сприяють розвитку мовної особистості (формується та удосконалюється у старшій і вищій школі). Останній ще називають текстотворчим рівнем. Дехто з дослідників справедливо пропонує виокремити ще один, четвертий, рівень – діяльнісний, на якому вся система цілей, мотивів, настанов може реалізуватися в діяльності, результатом якої є формування і розвиток знань, умінь і навичок, тобто комунікативно-культурної компетенції [5].

Не можемо не погодитися з думкою О.М.Семенов, яка стверджує, що межі між цими рівнями достатньо розпливчасті, а структурні компоненти, як правило, визначають етапи формування мовної особистості в дитинстві, юності, зрілому віці [6].

Слід зазначити, що в контексті досліджуваної проблеми особливо актуальною видається теза Г.І.Богіна, згідно з якою людина від народження має здатність бути мовною особистістю, проте кожен індивід ще має нею стати [3].

Науковець виокремлює 5 рівнів розвитку мовної особистості, кожен із яких відповідає певному ступеню готовності мовця до здійснення мовленнєвої діяльності. Критерієм розвитку мовної особистості дослідник визнає ступінь розвитку дискурсивного мислення, зокрема:

1. Рівень правильності (досягається дітьми до 6-7 років, характеризується значним лексичним запасом і володінням основними граматичними закономірностями мови, що дозволяє розуміти і створювати тексти відповідно до норми);

2. Рівень інтеріоризації (досягається до 10-11 років, характеризується умінням сприймати і реалізовувати висловлювання відповідно до інтенцій мовця і слухача);

3. Рівень насичення (досягається до 15-16 років, характеризується володінням мовцем різноманітними мовними засобами);

4. Рівень адекватного вибору (особистість адекватно може використовувати стилістичні засоби мови, тобто мовець здатен обирати мовні засоби залежно від комунікативної ситуації).

5. Рівень адекватного синтезу. Особистість оперує цілим текстом таким чином, щоб форма тексту рефлексувалася у зміст, передбачає відповідність тексту комунікативному завданню. Четвертий і п'ятий рівень розвитку мовної особистості не залежать від віку, а пов'язані з формуванням культури спілкування. Як бачимо, саме дискурсивна діяльність визнається основною під час визначенні рівня розвитку мовної особистості.

Отже, підтримуючи думку про дискурсивну основу визначення мовної особистості, під останньою пропонуємо розуміти особистість, здатну здійснювати різні види мовленнєво-мисленнєвої діяльності і виконувати будь-які комунікативні ролі в умовах соціальної взаємодії людей один із одним і навколишнім світом. Для сформованої мовної особистості не достаньо просто мати мовні знання, необхідно їх активно використовувати відповідно до комунікативних намірів та культурних і професійних ціннісних орієнтацій.

Головним фактором розвитку мовної особистості є навчання. Формування мовної особистості починається в системі дошкільної та шкільної освіти. Саме в ці періоди виховання і навчання закладаються основи мовної особистості, які забезпечують успішне формування мовленнєвої культури на кожному наступному етапі протягом усього процесу навчання у школі. Результатом, в ідеалі, має бути наявність певного рівня мовних знань, умінь і навичок у кожного випускника на етапі вступу до закладу вищої освіти.

Проте, ми змушені констатувати, що значна кількість випускників шкіл не можуть щорічно подолати пороговий бал ЗНО «склав/не склав», що зумовлено,

на нашу думку, відсутністю ефективною системи формування усних і письмових мовленнєвих навичок у середній школі, а також відсутність в учнів мотивації до вивчення української мови. Так, 2021 року ЗНО з української мови, з української мови та літератури не склали 15, 31%, 2020 – з української мови та літератури – понад 8%, 2019 року – 16 %. До того ж, згідно із даними Українського центру оцінювання якості освіти за 2021 рік понад 42% із 204 618 випускників шкіл отримали за іспит з української мови бали в межах 105-140, тобто нижче середнього [7]. За таких умов частина майбутніх фахівців потрапляють до ВНЗ зі значними прогалинами у знаннях із літературної мови, а більшість із них не володіє українським мовленням у достатньому обсязі. Така ситуація зумовлює значні труднощі в реалізації завдань мовної освіти вищої школи.

Без сумніву, мовлення людини є «маркером», що вказує на ставлення її до оточення і до себе, виявляє інтелектуально-культурні та моральні орієнтири особистості. Проте зниження загального рівня культури нашого суспільства призвело й до зниження рівня володіння нормами мови у студентів: спостерігається ігнорування обов'язку їх дотримання, що виявляється в незначному словниковому запасі, вільному використанні ненормативної та інших обмежених груп лексики, порушенні всіх типів мовних норм.

Наші спостереження засвідчили наявність у мовленні студентів значної кількості мовленнєвих девіацій, що виявляється у вживанні таких груп слів, як:

1. Студентський жаргон, тобто слова які маркують і маніфестують приналежність до певної групи і є ознакою певної корпоративності (універ, стіпуха, курсач, пара, препод, госи, лічка, вишмат, хвіст, столовка, чувак, днюха, здати на шару, тощо). До речі, частина таких слів демонструють приналежність до студентства взагалі, а інші – до певного факультету (механік – студент інженерно-технологічного факультету, цивілка – цивільне право, адмінка – адміністративне право і т.д.).

При цьому іноді студенти вживають ці засоби не тільки в неформальному спілкуванні, а й під час офіційної комунікації з викладачем: «У мене там

хвости, що мені робити?»), «Ви ж препод, скажіть, що робити», «А Ви зараз в універі?» тощо. Це свідчить про відсутність у деяких студентів уявлення про стилістичні і етичні норми. Проте саме відповідність етичним правилам спілкування вважається однією із безумовних характеристик сформованої мовної особистості, є ознакою гарного мовлення [8].

Крім того, у мовленні студентів частотними є жаргонні слова, пов'язані із комп'ютерною сферою: залізо, вінда, злетіти, скинути, дрова, флешка, прога, лажати, ноут і т.д., а також слова, які належать до кримінального жаргону: бабоси, мокруха, шмон, кореш, лоханутися тощо.

Таким чином, бачимо, мовлення студентів є своєрідним «лакмусовим папірцем», який відображає всі актуальні процеси, притаманні сучасному етапу розвитку мови, своєрідним «портретом», «паспортом» людини, який надає точну інформацію про культурно-професійний рівень особистості, вказує на її приналежність до певного соціуму.

2. Просторічні слова (бухати, запасти на когось, обломатися, облом, приколот, приколяс, туса, красава, нарисуватися, попандос, зальот, ульот, прольот,вилетіти тощо).

3. Іншомовні слова (часто видозмінені), вживання яких вважається модним і престижним. На жаль, «мода на іноземне» ще займає важливе місце в мовленні сучасного студента (світшот, бро, ріали, бойфренд, приват, тренд, пліс, суперово, сорян, сорі, фейк, лайфхак тощо).

4. Ненормативна лексика. Останнім часом внаслідок вільного поводження з літературною нормою і через бездіяльність закону, який забороняє вживання нелітературної лексики у громадських місцях (Стаття 173. Дрібне хуліганство КзпАП України), неформальне мовлення студентів у стінах університету перенасичене нелітературною лексикою. Здебільшого ці слова вживаються автоматично, несвідомо, для заповнення пауз, але частіше передають приховану агресію мовця – загальну тенденцію сучасного суспільства.

Без сумніву, справедливою в цьому контексті вважаємо думку І. Абіх , О.Абіх , згідно з якою інвективна лексика – це патологія, дисгармонія, забруднення всього оточуючого. Вона спричиняє моральну деградацію внутрішнього світу людини. Ця лексика проникла у всі сфери культурного життя: літературу, телебачення тощо. Найбільше таке явище, як лихослів'я, спостерігається серед студентів та підлітків. Воно виступає еталоном входження в підліткову субкультуру та засобом їхнього самовираження [9, с.57].

5. Молодіжні етикетні мовні формули: привіткі, привіт, салют, покеда, здорова, досвидос, на зв'язку.

Таким чином, мовна особистість студента під час неформального спілкування реалізується в широкому вживанні молодіжного сленгу, інвективної лексики, специфічних етикетних мовних формул. Проте, слід зазначити, що в усному неформальному спілкуванні спостерігаються труднощі і під час реалізації студентами комунікативних намірів і досягнення комунікативних цілей: не всі комуніканти реалізують себе як коректні співрозмовники, не дають можливості іншому висловитися, не контролюють свої емоції, а відповідно й мовні засоби, не беруть до уваги психологічний стан співрозмовника, провокуючи його на мовленнєву агресію.

Безперечно, мовленнєва поведінка мовної особистості зумовлена нормами моралі і культури, прийнятими в певному середовищі, національними особливостями системи виховання, наявної в даному суспільстві. Виявлені нами явища свідчать про втрату традиційної цінності мови і культури мовлення, що негативно відбивається на стані мовного середовища в цілому. Подолання цих негативних явищ є одним із основних завдань викладання лінгвістичних дисциплін здобувачам вищої освіти.

Проте, незважаючи на тенденцію до гуманітаризації освіти, на переконливий світовий досвід, який підтверджує, що найбільш ефективно опановують нові знання, зокрема й з технічних галузей, люди, які мають широку гуманітарну підготовку, системні підходи до формування мовної

особистості в технічному вузі відсутні. Мінімальна кількість годин на обов'язкові гуманітарні дисципліни, а також викладання їх згідно із навчальними планами лише на першому курсі протягом першого семестру навчання, є достатнім для ознайомлення із теоретичним матеріалом, але недостатнім для формування стійких мовленнєвих умінь і ціннісних орієнтацій. Крім того, ускладнює ситуацію різний (переважно низький) рівень базової мовної підготовки студентів.

Отже, формування мовної особистості під час навчання у вузі передбачає отримання студентом глибоких теоретичних мовних знань як необхідної умови повноцінної й ефективної мовної діяльності, розвиток творчого мислення, удосконалення комунікативних умінь, навичок і підвищення мотивації до засвоєння гуманітарних дисциплін. Для ефективного вирішення досліджуваних питань і подолання певних кризових явищ необхідно гармонізувати професійні і філологічні знання, організувати співпрацю викладачів технічних і гуманітарних дисциплін для виявлення і виправлення помилок в усному і письмовому мовленні.

Висновки. Таким чином, завданням формування мовної особистості в закладі вищої освіти є удосконалення мовленнєвих здібностей студентів, умінь цілеспрямовано створювати тексти різної жанрової та цільової приналежності в усній і письмовій формі, володіння нормами мовленнєвого етикету як необхідного компоненту загальної та професійної культури. Траєкторія розвитку мовної особистості в закладі вищої освіти має бути спрямована на створення нових мовленнєвих якостей студента, зміну комунікативних потреб, а крім того виховання ставлення до мови як духовної, культурної та естетичної цінності.

Список літератури

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
2. Виноградов В.В. О языке художественной прозы. Москва, 1930.

3. Богин Г.И. Модель языковой личности в её отношении к разновидностям текстов: дис. ... доктора филологических наук : 10.02.19. Ленинград, 1984. 354 с. URL: <https://search.rsl.ru/record/01008698241>.

4. Ковальова Ю.Ю. Формирование культурно-языковой личности будущего инженера как дидактическая цель обучения английскому языку в техническом вузе. Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2010. № 1 (5). Ч. I. С. 152-155. URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2010_1-1_41.pdf

5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Издательство ЛКИ, 2010. 264 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2015673/>

6. Семенов О. Мовна особистість учителя в соціокультурній парадигмі XXI століття. Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник. Ченстохова-Київ, 2007. Вип. IX. С. 323-332.

https://lib.iitta.gov.ua/6558/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8_%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3_%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB__22.01.07.pdf

7. Розподіл учасників зовнішнього незалежного оцінювання 2021 року, які подолали поріг «склав/не склав» з української мови і літератури. За результатами рейтингового оцінювання за шкалою 100 – 200 балів. URL: <https://testportal.gov.ua/statystychni-dani/>

8. Сиротинина О. Основные критерии хорошей речи. URL: <https://lingvotech.com/sirotinina>.

9. Абіх І. В., Абіх О.П. Проблема культури мовлення студентів у контексті підготовки майбутніх фахівців. Збірник наукових праць ДонНАБА. 2016 (5). Вип. № 4. С. 55-59. URL: https://donnaba.edu.ua/journal/images/2016-5/2016-05_55-59.PDF